

Капранов С. В.

САКРАЛЬНІ ЦЕНТРИ ШКОЛИ НІЦІРЕНА В ЯПОНІЇ (ГОРА МІНОВУ ТА ІКЕГАМІ ХОММОНДЗІ)

Статтю присвячено сакральній географії одного з провідних напрямів японського буддизму школи Ніцірена. Головну увагу приділено горі Мінову та монастирю Ікегамі Хоммондзі.

Науки про сакральний простір (сакральна географія, сакральна топографія, ієротопія) останнім часом привертають дедалі більшу увагу дослідників, у т. ч. японознавців. Так, на VII конференції «Історія та культура Японії» (Москва, лютий 2005 р.) жваву дискусію викликала доповідь Є. К. Симонової-Гудзенко «Формування сакрального простору в Японії». Влітку 2004 р. в Москві відбувся міжнародний симпозіум з ієротопії [1]. Актуальність цієї тематики засвідчив і XIX світовий конгрес Міжнародної асоціації істориків релігії (ІАНР), що проходив у Токіо 24-30 березня 2005 р. Під час конгресу працювали такі секції, як: «Проща і святі місця: канон миру та екологічної гармонії», «Релігійний ландшафт у Японії», секції, присвячені буддистським ступам, культам окремих гір у Японії тощо [2]. Серед українських дослідників цієї проблематики слід виділити праці Ю. Ю. Завгороднього [3] та А. А. Накорчевського [4]. Автор даної статті також звертався раніше до проблем сакральної географії й топографії Японії [5], але зосереджував свою увагу переважно на святилищах сінто. Що ж до японського буддизму, то сакральна географія камакурських шкіл (дзен, амідзізм, ніціренізм) видається недостатньо дослідженою порівняно з хейанськими школами (сінгон, тендай) чи синкретичними культурами (*сюгендо*).

Звернення до сакральної географії буддистської школи Ніцірен-сю [6] викликане кількома обставинами. По-перше, ця школа - єдина серед значних буддистських шкіл - виникла і розвинулася в Японії і, відтак, може вважатися «цілковито японською». Вона відчутно вплинула на японську культуру, у т. ч. сучасну. По-друге, вчення Ніцірена та його неорелігійні модифікації у XX ст. почали поширюватися далеко за межі Японії, і сьогодні воно вже набуло світового значення. В Україні вчення представлено орденом Ніппондзан Мьоходзі, активна діяльність якого на наших теренах розпочалася з 1991 р., що робить дослідження ніціренівського напрямку особливо актуальними для нашої науки. Проте сьогодні відсутні спеціальні українські наукові праці, присвячені вченню Ніцірена. У Росії це вчення досліджував видатний науковець О. М. Ігнатович [7]; на жаль, його передчасна смерть у 2001 р. завдала непоправної шкоди вивченню цього важливого буддистського напрямку на пострадянських теренах. У своїх працях О. М. Ігнатович докладно проаналізував біографію Ніцірена, історичні передумови виникнення і доктринальний комплекс ніціренізму [8], зробив переклади важливих текстів школи, але сакральна географія, певне, не входила до кола його наукових інтересів.

Отже, у цій статті ми розглянемо два головні сакральні центри школи Ніцірен-сю - монастирський комплекс на горі Мінобу та храм Ікегамі Хоммондзі в Токіо. Але спершу наведемо деякі засадничі відомості про Ніцірена, його вчення і школу, без яких буде важко зрозуміти подальші розділи. Для детальнішого ознайомлення з ніціренізмом радимо читачам звернутися насамперед до вищезгаданих праць О. М. Ігнатовича.

Безпосереднім поштовхом до написання статті стала подорож автора у складі групи українських релігієзнавців (до якої входили А. М. Колодний, Л. О. Филипович та О. Борисенко) по святих місцях школи Ніцірена і ордену Ніппондзан Мьоходзі у квітні 2005 р. Організатором і гідом цієї подорожі був превелебний Тераसाва Дзюнсей, керівник ордену Ніппондзан Мьоходзі в країнах СНД, якому автор є глибоко вдячним. Матеріали, зібрані під час цієї подорожі, і безпосередні враження від неї стали основою даної статті. Також глибоко вдячні превелебному Куріхарі Сьосіну, виконавчому директору місіонерського департаменту Ніцірен-сю та превелебному Хаямі Ніссю, головному управителю (*сіцудзіцьо*) храму Ікегамі Хоммондзі й усім членам ордену Ніппондзан Мьоходзі за надані матеріали та цінні бесіди.

Школа Ніцірена, або Ніцірен-сю (*сю* означає буддистську школу), отримала свою назву від імені засновника - Ніцірена, до імені якого послідовники шанобливо додають титул *сьонін* («святий») або *дайсьонін* («великий святий»). Ніцірен (мирське ім'я - Дзенніцімаро) народився 1222 р. у селищі Комінато провінції Ава (нині префектура Ціба) у рибальській родині. В 11 років він став послушником монастиря, розташованого неподалік, на горі Кійосумі, через чотири роки - ченцем (під ім'ям Ренцьо [9]). У пошуках знань обдарований юнак переходив з одного монастиря в інший, поки не потрапив до одного з провідних центрів буддистської вченості тогочасної Японії - на гору Хіей біля Кіото, сакральний центр школи Тендай. Там Ренцьо досконало вивчив головний тендайський священний текст - «Лотосову Сутру» [10], який став для нього квінтесенцією буддистського вчення.

Після тривалих мандрів, збагативши себе знаннями не лише різноманітних буддистських шкіл, а й сінто та конфуціанства, Ренцьо повернувся на рідну гору Кійосумі (де також міститься важливий ніціренівський сакральний центр). Там 28 дня 4-го місяця [11] 1253 року він пережив містичний досвід надзвичайної сили, споглядаючи схід сонця над Тихим океаном з вершини гори. У захваті він вигукнув: «*Наму Мьохо-*

рен-ге-кьо» [12]. Цей день став днем заснування нової школи буддизму. Сам Ренцьо незабаром взяв собі нове, глибоко символічне ім'я - Ніцірен (досл. «Сонце-Лотос»). Сонце (*ніці*) символізує Японію (*Ніппон* - досл. «Корінь Сонця»; звідси знайома нам західна поетична назва «Країна Сонця, що сходить») та її божественну заступницю, сонячну Богиню - Аматарасу Омікамі, а отже, і сінто. Лотос (*рен*) - символ буддизму, але насамперед - Лотосової Сутри. У цьому імені можна також вбачати й натяк на поєднання чоловічого і жіночого первнів, адже своїм батькам після навернення їх у нову віру Ніцірен дав такі імена: батькові - Мьоніці («Дивовижне Сонце»), матері - Мьорен («Дивовижний Лотос») [13].

Подальше життя Ніцірена було сповнене активної проповіді нового вчення. При цьому різка критика всіх інших буддистських шкіл (аж до закликів фізично знищити ці школи разом з їхніми послідовниками) призводила до зіткнень і переслідувань з боку влади - сьогунського уряду (*бакуфу*) в Камакурі. Найбільш відомі події такого роду - спроба стратити Ніцірена у Тацунокуці (від чого він був чудесно врятований) та трирічне заслання на о. Садо. Водночас Ніцірен написав низку трактатів, де виклав засади свого вчення. Найвідоміші з них - «Міркування про встановлення справедливості та спокою в країні» (*Ріссьо анкоку рон*), «Трактат про відкриття очей» (*Каймоку сьо*) та «Трактат про істинношановане як засіб осягнення сутності буття» (*Кандзін хондзон сьо*).

Нарешті 1274 р. Ніцірен разом з учнями усамітнівся на горі Мінобу, де провів вісім років. Проте суворий клімат остаточно підірвав його здоров'я, сильно послаблене репресіями, і 1282 р. Ніцірен вирушив на лікування до цілющих гарячих джерел. По дорозі, в Ікегамі (нині в межах Токіо), він помер - як вірять його послідовники, досягнув нірвани.

Вчення Ніцірена потребує особливого розгляду, тому ми обмежимося деякими засадничими положеннями для читачів, які вперше з ним зустрічаються. Згідно з Ніціреном, Будда виклав своє вчення повністю лише в Лотосовій Сутрі; всі інші сутри мають лише пропедевтичний характер. У Лотосовій Сутрі сказано, що Будда Шак'ямуні - єдиний вічний Будда, який ніколи не народжувався і ніколи не помре (щодо Будди терміни «народження» і «смерть» взагалі втрачають сенс). Його земне життя - лише свого роду вистава, розіграна для тих, хто ще не в змозі осягнути істину у всій повноті; насправді він і зараз незримо присутній у нашому світі. Всі інші будди і бодгісатви - лише окремі аспекти

Будди Шак'ямуні. Справжня природа всіх живих істот без винятку тотожна природі Будди, тому всі живі істоти врешті-решт можуть спаситися через її реалізацію. Лотосова Сутра - досить великий (28 розділів, 235 стор. у російському перекладі) і нелегкий для розуміння текст, проте, згідно з Ніціреном, весь його зміст таємничим чином міститься в п'яти складах його заголовку - «*Мьо хорен ге кьо*», які відтак зветься *О-даймоку*, тобто «[Священний] Заголовок» (див. прим. 12). Оскільки Лотосова Сутра - сутність Вчення Будди, то *О-даймоку* містить її цілком; більше того, це не просто умовне позначення, а радше повне втілення і Вчення, і самої природи Будди. Те ж саме стосується графічного зображення п'яти ієрогліфів, з яких складається заголовок Лотосової Сутри. Через повторення Заголовку і споглядання його ієрогліфів людина прилучається до Будди і стає на шлях спасіння, навіть якщо вона не розуміє їхнього значення. Звідси випливають головні практики ніціренізму: декламація мантри «*НАМУ МЬО ХО РЕН ГЕ КЬО*» та шанування *Го-хондзону* (*го* - шанобливий префікс, *хондзон* - головний об'єкт поклоніння у японських буддистських школах) - мандали [14], в центрі якої є каліграфічний напис «*Ламу Мьо хо рен ге кьо*». Така мандала є водночас й іконою Будди, й символічним зображенням Всесвіту. Нескладно помітити схожість ніціренівської практики *О-даймоку* не лише з аналогічними практиками інших шкіл японського буддизму, а і з такими віддаленими явищами, як християнська Ісусова молитва, суфійський зікр, індуїстська джапа-йога тощо.

Історія ніціренізму після смерті засновника була складною. З одного боку, войовничість і рідкісна для буддизму відсутність толерантності призводили до конфліктів з іншими школами і владою; з другого - простота засад віровчення і обрядової практики сприяла поширенню серед різних верств населення. Внутрішні суперечності неодноразово призводили до розколу школи. Оригінальні інтерпретації ніціренізму лягли в основу багатьох неорелігійних течій (*сінсю-кьо*). В результаті сьогодні ніціренізм представлений цілою низкою релігійних організацій і течій (на 1973 р. діяло 37 шкіл і деномінацій [15]). Серед них для українських дослідників важливі чотири. Це насамперед Ніцірен-сю - основна школа ніціренізму з центром на г. Мінобу, якій сьогодні належить понад 5300 храмів [16], хоча всього до ніціренівських шкіл і деномінацій належить близько 6500 храмів (за даними 1973 р. [17]). Близький до неї чернечий орден Ніппондзан Мьоходзі, заснований у 1917 р. Фудзії Ніці-

дацу (Ніттацу) і відомий своєю активною участю в пацифістському русі [18]. Назву ордену можна дослівно перекласти як «Монастир Дивовижного Закону, [розташований на] Японській горі», або «горі Коренів Сонця» (останній варіант відповідає сучасному офіційному тлумаченню). Опозиційна до Ніцірен-сю школа Ніцірен-сьосю (дослівно «Ортодоксальна школа Ніцірена») виникла ще в XIV ст. внаслідок розходжень у поглядах між двома з шести найближчих учнів Ніцірена - Нікко (Ніціко) і Ніко [19]. Як і годиться школі, що так себе називає, вона жорсткіше дотримується букви ніціренівського вчення. Її центр, як адміністративний, так і сакральний - монастир Тайсекідзі у м. Фудзіномія, біля священної для всіх японців г. Фудзі. На теоретичний доробок Ніцірен-сьосю спирається чи не найпотужніша з «нових релігій» Японії - Сока гаккай («Товариство створення цінностей») зі своїм політичним крилом - партією Комейто («Партія чистої політики»). Ця організація заснована у 1930 р. видатним педагогом Макігуці Цунесабу-ро і до 1946 р. мала назву «Сока кьоіку гаккай» («Педагогічне товариство створення цінностей»). Нині лідер організації - відомий мислитель Ікеда Дайсаку. Сока гаккай та Комейто присвячено відносно багато літератури російською мовою, що правда, переважно ідеологічно упередженої [20]. Нині українські читачі мають можливість познайомитися з поглядами самого Ікеди [21]. Усі згадані організації ведуть активну місіонерську роботу за межами Японії (перші спроби датуються кінцем XIII ст.), мають іноземні філії у багатьох країнах - «Soka Gakkai International», «Nichiren Order of North America» тощо. Як було зазначено, Ніппондзан Мьоходзі з 1991 р. активно діє в Україні, має громади в Києві, Харкові, Донецьку, Севастополі; у Харкові діє монастир [22]. Діяльність ордену в Україні відображена у буддистських періодичних виданнях, що виходили в Донецьку, - газети «Махасангха», журналі «Выпрыгнувшие из-под земли» та альманасі «Шлях Будди». Що ж до самої Японії, то про величезний вплив вчення Ніцірена на її філософію, літературу й культуру взагалі можна було б написати велику книгу - лише у XX ст. його ідеї надихали таких різних людей, як філософ Уехара Сенроку, «японський Ніцше» Такаяма Цьогю та письменник і поет, гуманіст Міядзава Кендзі [23].

Ідеї сакральної географії у працях Ніцірена потребують спеціального дослідження. Звернімо увагу наразі на дві важливі ідеї. По-перше, це особливе значення і взаємна доповнюваність Індії («країни місячного роду») та Японії («країни сонячного роду»): Будда з'явився в «місячній»

Індії, і його вчення рухалося «за місяцем» - із заходу на схід; у Японії повинен початися зворотний хід цього вчення («за сонцем», зі сходу на захід), причому світло Істини посилиться настільки ж, наскільки сонячне світло сильніше за місячне [24]. По-друге, це ідея особливого значення східної Японії, особливо рідної для Ніцїрена провінції Ава (нині - південна частина преф. Цїба): як твердить Ніцїрен, тут перебувала сама Богиня Сонця - Амагерасу, і тому цей провінційний закуток «подібний до центра Японії» [25].

Остання думка заслуговує на особливу увагу. Річ у тім, що японська цивілізація формувалася в західній частині країни, а східна частина, де нині розташоване Токїо, тривалий час залишалася «дикою», «варварською» провінцією. Відповідно й головні сакральні центри були розташовані на заході країни. Є. К. Симонова-Гудзенко, проаналізувавши топоніми в трьох головних пам'ятках Давньої Японії - «Нїхон сьокї», «Ман'їосю» та «Нїхон рьїокї» - показала, що центральний район тогочасної Японії знаходився у чотирьохкутнику, утвореному найважливішими сакральними центрами - Ісе, Кумано, Сумїноє та Камо [26]. Сьогодні найвідоміші й найдавніші святі місця як буддизму, так і сїнто, крім вже названих, гори Коя та Хїей, святилища в Ідзумо, Міва, Касуга, 88 святих місць о. Сїкоку, також знаходяться в західній частині.

Перенесення політичного центру (ставки сьогуна) до Камакури вимагало освячення східних земель. Це розумів засновник сьогунату Мінамото Йорїтомо, який побудував у Камакурї сїнтоське святилище Цуругаока Хацїмангу наприкінці XII ст. Аналогічну мету переслідувало спорудження у Камакурї в сер. XIII ст. великої бронзової статуї будди Амїтабгі (Амїди) - на зразок статуї у храмі Тодайдзі в Нарї. Твердження Ніцїрена про святість краю Ава також відповідали цїй потребі.

Сьогодні головні святі місця нїцїренїзму розташовані переважно у східній частині Японії й сконцентровані навколо Токїо: з 56 святих місць у східній частині знаходиться 43 (21 - в районї Канто, 15 - у сусїдніх преф. Яманасї та Сїдзуока, 5 - у р-ні Хокурїку з протилежного боку о. Хонсю та 2 - у р-ні Тохоку), а в західній - лише 13 (11 - у р-ні Кїнкї та 2 - у р-ні Цюоку та на о. Кюсю) [27]. При цьому слід зазначити, що поширення вчення Ніцїрена на заходї країни почалося відносно пізно - лише з 1294 р., коли Нїцїдзо, учень Нїцїро - одного з найближчих учнів Нїцїрена розпочав мїсіонерську діяльність у Кїото; незабаром він заснував там перший сакральний

центр школи - храм Мьогандзі [28]. Головні святинї зосереджені в столичному окрузї Токїо - та сусїдніх префектурах Цїба та Канагава, охоплюючи півколом Токїйську затоку. Ще чотири знаходяться на більшїй відстанї: Кусьодзі у м. Хїтацї-Ота у преф. Ібаракї, Мьокендзі у м. Сано у преф. Тоцїгї і вже згаданї сакральні центри Нїцїрен-сю та Нїцїрен-сьосю - г. Мїнобу та монастир Тайсекїдзі біля г. Фудзі. Вони нїби створюють більшє півколо, охоплюючи найближчі до рївнини Канто гори (що дуже важливо з огляду на сакральне значення гїр в японській культурї, яке можна розглядати як окремі прояс виявленого М. Еліаде архетипу космічної Гори [29]). Відтак можна стверджувати, що Нїцїрен і його учні вперше освятили той простір, де значно пізніше була створена нова столиця Японії - Токїо. Три найважливіші святинї нїцїренїстів - Амацу-Комїнато з храмом Кїїосумї (місце народження Нїцїрена і водночас місце заснування школи), г. Мїнобу (місце, де він провів останні роки і заповідав себе поховати) та Ікегамї (місце уходу в нїрвану) - задають головну вісь цього простору. З них ми детальніше зупинимося на двох останніх.

Гора Мїнобу - головне святе місце для послїдовників Нїцїрена в усьому свїті - знаходиться на півдні преф. Яманасї (колишня провінція Каї), в центральній частинї о. Хонсю. У її обнїжжя розташоване містечко Мїнобу. На цїй горї побудовано великий монастир, точнїше - монастирський і храмовий комплекс Куондзі, головний храм Нїцїрен-сю. Він заснований самим Нїцїреном, який (що вже зазначалося) провів тут останні 8 років свого життя - з 1274 по 1282 р. Сюди його запросив володар цього краю (удїлу Хакїї) - Намбу Саненага, послїдовник і патрон Нїцїрена [30]. Цей період відлюдництва був найпліднішим у життї Нїцїрена - за цей час він написав 291 твір [31]. Серед них є напрочуд поетичні описи місцевих краєвидів, які свїдчать, наскільки сильно Нїцїрен полюбив це місце. Він заповїв, щоби його поховали тут, що й виконали його учні. Монастир Куондзі й надалї лишався центром школи; до розколу 1288 р. тут проходили собори ченців [32]. У наш час гора стала місцем паломництва нїцїренїстів з усього свїту [33]. Першим паломником з України на г. Мїнобу, який описав її, став монах ордену Нїппондзан Мьоходзі Сергїй Коростельов [34]. Його праця - взагалї перші в Україні нотатки про буддистське паломництво, у цьому планї її можна порівняти з «Ходінням» ігумена Данила; вона є цїнним джерелом для вивчення сакральної географїї школи Нїцїрена.

Гора Мінобу відносно невисока - 1153 м, проте дуже мальовнича (краса в Японії завжди вважалася неодмінною рисою святого місця). Особливу чарівність їй надають велетенські криптомерії, кипариси (*хінокі*) та знамениті на всю країну плакучі сакури, завдяки яким Куондзі став одним з улюблених місць милування сакурою - *о-ханамі*. Сакральний простір починається від головної брами Саммон біля обніжжя гори. Доріжка ліворуч веде до Собьо - мавзолею, де міститься восьмигранна ступа з прахом Ніцірена (частки його праху знаходяться в інших місцях - в Ікегамі Хоммондзі та Тайсекідзі). Перед ступою побудовано зал для поклоніння (*хайден*), у якому на чільному місці висить дошка з каліграфічним написом «*Ріссьо*», зробленим рукою імператора Сьова у 1931 р. (у 1922 р. на честь 700-річчя з дня народження імператор нагородив Ніцірена почесним титулом Ріссьо-дайсі - «Великий вчитель, що стверджує істину») [35]. Поруч з мавзолеєм є огорожений клаптик землі, рясно вкритої зеленим мохом. Це місце, де колись стояла келія Ніцірена - звичайна хатинка з соломяною стріхою. Вона, ясна річ, не збереглася, але багатівкові криптомерії, що ростуть поруч, пам'ятають ті часи.

З мавзолеєм Ніцірена пов'язана особлива практика - *рімбан хосі*, яка полягає у підтримці порядку й чистоти на території мавзолею й довкола. Це розглядається як священний обряд, а не просто буденна справа. Практика *рімбан хосі* започаткована шістьма головними учнями Ніцірена [36].

Від брами Саммон вгору ведуть круті кам'яні сходи, уторвані ногами тисяч прочан. Вони називаються Бодайтей («Сходи до просвітлення») і мають 287 сходинок. Благочестиві прочани піднімаються ними, декламуючи на кожній сходинці *О-даймоку*. Сходи ведуть до широкої площі, на якій розташовані головні будівлі Куондзі. Праворуч від входу знаходиться дзвіниця, ліворуч - *темідзюа*, місце для ритуального обмивання рук і рота, свідчення впливу синто. Будівлі храму, цікаві з архітектурного погляду, потребують окремого опису. У монастирському музеї зберігаються численні реліквії, у т. ч. власноручні рукописи Ніцірена.

На вершині гори (туди можна піднятися стежкою або канатною дорогою) знаходиться Окуноін Сісінкаку («Віддалений храм - Павільйон думок про батьків»). Тут Ніцірен молився за своїх батьків; біля храму ростуть два дерева, посаджені його руками на честь батьків. З вершини видно сусідню гору Сіцімен - «Семилику» (1982 м), а в гарну погоду - г. Фудзі і Тихий

океан. Богиня-дракон г. Сіцімен (Сіцімен Даймьодзін) вважається заступницею храму Куондзі: за легендою, вона приходила слухати проповіді Ніцірена й присяглася охороняти його храм [37]. Це свідчення тісного зв'язку між вченням Ніцірена й синто, а також народними віруваннями, так само, як і святилище Хацімана, що знаходиться поруч з Куондзі (його головний храм - *хонден* - визнаний культурною цінністю префектурального рівня).

Монастир Ікегамі Хоммондзі посідає у сакральній географії Токіо особливе місце - цю святиню можна порівняти за значенням з монастирем Асакуса-дера, святилищами Ясукуні-дзіндзя чи Мейдзі-дзінгу. Він розташований в південній частині Токіо - Ота-ку. Тут перебуває адміністративне керівництво Ніцірен-сю. Але, як було зазначено вище, святим це місце для послідовників Ніцірена є тому, що саме тут він залишив цей світ і перейшов у нірвану. У XIII ст. це була територія повіту Ікегамі провінції Мусасі. Володар цих земель Ікегамі Муненака був послідовником Ніцірена. У його маєтку Ніцірен зупинився під час своєї останньої подорожі, і Муненака подарував вчителю 69 384 *цубо* (бл. 210 тис. м²) землі - за числом ієрогліфів у Лотосовій Сутрі. На цих землях був заснований монастир Хоммондзі (інша назва Цьоей-сан - «Вічно квітуча гора») [38].

Монастир сильно постраждав під час бомбардувань 1945 р., проте деякі старовинні будівлі вціліли. Серед них - головна брама Сомон, побудована в період Генроку (1688-1704), пору розквіту культури Едо. За нею починаються кам'яні сходи Сікьо-нандзі-дзака, побудовані коштом відомого полководця Като Кійомаси (1562-1611). *Сікьо-нандзі* - слова з Лотосової Сутри: «Цю сутру важко зберігати». З правого боку від сходів стоїть статуя Ніцірена, за нею - синтоський храм Цьоейдо, божество якого захищає подвижників Лотосової Сутри. Піднявшись по сходах, відвідувач через масивну браму Ніюмон потрапляє на основну територію монастиря. У центрі цієї території - Дайдо («Великий храм»), де зберігається статуя Ніцірена, вирізана з дерева його учнем Ніціро на сьому річницю смерті вчителя. Всередину неї учні поклали частку праху Ніцірена. На стелі храму - зображення дракона, зроблене видатним художником Кавабатаю Рюсі (1885-1966), що творив у традиційному стилі «*ніхонга*». Неповдалі від монастиря, у районі Магоме, є будинок, де мешкав художник; тепер там розташовано його музей. Праворуч від Дайдо височить п'ятиповерхова пагода - найстаріша пагода в Токіо, визнана важливим національ-

ним культурним скарбом (як і згадана вище статуя Ніцірена). Її побудував у 1608 р. Хідетада, другий сьогун династії Токугава, на прохання своєї годувальниці. За Дайдо знаходиться Хонден («Головний храм»), де стоять статуї Будди Шак'ямуні та чотирьох бодгісатв. Крім того, серед важливих споруд Ікегамі Хоммондзі слід назвати Гобьо-сьо - мавзолей з часткою праху Ніцірена; Хото - ступу, побудовану на місці кремації тіла Ніцірена (сучасна ступа побудована 1830 р.); Кьодзо - сховище для священних текстів, побудоване 1784 р.; Дайбо-Хонкодзі - храм, де Ніцірен залишив цей світ. Там збереглося дерев'яне ліжко, на якому він провів свої останні дні. У монастирському музеї - Рейходені - зберігається багато старовинних реліквій, серед яких власноручні манускрипти Ніцірена і його учнів.

Сакральна географія школи Ніцірена, звісно, не обмежується місцями, пов'язаними з життям

і діяльністю засновника школи та його головних учнів. Адже ніціренізм - це насамперед буддизм, а отже, його адепти шанують всі загальнобуддистські святині. Проте ми зосередилися на місцях, специфічних для досліджуваного напрямку. Як бачимо, школа Ніцірена виконала важливу історичну роль - здійснила освячення територій на сході, куди з часом пересунувся політичний і культурний центр Японії. Її головні сакральні центри - г. Мінобу та монастир Ікегамі Хоммондзі - великі храмові комплекси зі складною структурою, де є місце й автохтонним віруванням.

Ця стаття лише перша спроба дослідження даної теми: поза увагою лишилися такі важливі місця, як Кійосумі, о. Садо тощо. На особливу увагу заслуговують святі місця нових релігій ніціренівського напрямку. Будемо сподіватися, що заторкнуті теми зацікавлять дослідників - культурологів, японістів, буддологів.

1. <http://www.tretyakovgallery.ru/russian/events/2004/conference/0629.html>. Термін «іеротопія» запроваджений візантистом Олексієм Лідовим у 2001 р.: «Іеротопія - це створення сакральних просторів, розглянуте як особливий різновид творчості, і водночас царина історичних досліджень, у якій виявляють й аналізують конкретні приклади даної творчості» (цит. за: Независимая газета.-20.01.2005.-http://exlibris.ng.ru/koncept/2005-01-20/7_petit.html).
2. XIX World Congress of the International Association of the History of Religions. Programme.- Tokyo, 2005.- P. 51, 65-66, 73-74, 95-96, 102 та ін.
3. Головні праці: Ідея сакрального центру в культурі Київської Русі: XI ст.- перша третина XIII ст. (до характеристики просторово-часових уявлень): Дис... канд. філос. наук.- К., 2002,- 249 с; Нестор-літописець - автор «вступу» до сакральної географії Київської Русі // Горський В., Вдовина О., Завгородній Ю., Киричок О. Давньоруські любомудри.- К.: Вид. дім «КМ Академія», 2004.- С. 74-108; Ігумен Данило,- давньоруський взірць паломницького досвіду // Там само.- С. 110-160.
4. Nakortchevski A. Sacred sites in Japan as pilgrimage destinations // Східний світ.- К., 2001.- № 1.- С. 152-158; Накорчевский А. А. Трансформация буддийских паломничеств в Японии: от аскетических практик к массовому туризму // Первые Торчиновские чтения. Религиоведение и востоковедение,- СПб.: Изд-во СПб. ун-та, 2004.- С. 42-46.
5. Мітологія, поетика та семантика ландшафту в японській культурі // Людина в ландшафті XXI століття: гуманізація географії. Проблеми постнекласичних методологій,- К., 1998,- С. 106-108; Храм Сумійосі-тайся та японська культура // Східний Світ.- 2001,- № 1,- С. 121-136; Сінтоське святилище як текст (на прикладі Сумійосі-тайся) (у друці).
6. Тут, як і в попередніх публікаціях, ми користуємося українською транслітерацією японської мови М. Федоришина. Див.: Федоришин М'. С. Українська транскрипція японської мови.- Львів: Вид-во Держ. ун-ту «Львівська політехніка», 1994.- 26 с. Для зручності читачів подовження голосної не позначене. Назви буддистських шкіл, згідно з чинним правописом, пишемо з великої літери, якщо йдеться про школу як організацію, і з маленької, якщо йдеться про школу як релігійно-філософське вчення. Японські власні імена наведено згідно з прийнятим у Японії порядком: спочатку прізвище, потім ім'я.
7. Підсумкова праця: *Игнатович А. Н.* Школа Нитирэн.- М.: Стілсервис, 2002,- 480 с; див. також: *Игнатович А. Н., Светлов Г. Е.* Лотос и политика: необуддийские движения в общественной жизни Японии.- М.: Мысль, 1989.- 283 с; *Игнатович А. Н.* Школа Нитирэн // Буддийская философия в средневековой Японии.- М.: Янус-К, 1998.- С. 30-59.
8. Термін «ніціренізм» (япон. *ніціренсюгі*), запроваджений японським мислителем Танакою Цігаку (1861-1939), у сучасній науці означає «весь комплекс ідей і практики Ніцірена і його послідовників», «різні напрямки релігійно-філософської думки, пов'язані з віровченням Ніцірена» (*Игнатович А. И., Светлов Г. Е.* Вказ. праця.-С. 5, 151).
9. Можливо, Дзесьобо або Дзесьобо Ренцьо. Див.: *Игнатович А. Н.* Школа Нитирэн.- М.: Стілсервис, 2002,- С. 297, прим. 23. Проте в офіційному виданні Ніціренсьо використане ім'я Ренцьо: *The Pictorial Life of Saint Nichiren I Painted by Chokusai Uenaka; Annotated by Kyōyū Fujii*,- Tokyo: Nichiren-shu, 1986.- 16 p.
10. Повна назва: «Сутра про Квітку Лотоса Витонченої (або в інших перекладах: Істинної, Дивовижної) Дхарми» (санскр. *Saddharma-pundarika sūtra*; япон. *Мьохоренге-кьо*). Див. переклад та ґрунтовні коментарі: *Ігнатович О. М.* Сутра о Бесчисленных значениях. Сутра о Цветке Лотоса Чудесной Дхармы. Сутра о постижении деяний и Дхармы Бодхисаттвы Всеобъемлющая Мудрость.- М.: Ладомир, 1998.- 537 с. Оpubліковано перші розділи перекладу цього надзвичайно важливого тексту українською мовою - з давньокитайської переклав А. А. Накорчевський (Сутра Квітки Лотосу Витонченої Дхарми // Київ,- 1994.- № 1._ С. 129-145), але, на жаль, редакція журналу відмовилася від подальшої публікації.
11. За східноазійським «місячним», точніше - місячно-сонячним календарем. Див.: *Цибульський В. В.* Лунно-солнечный календарь стран Восточной Азии с перево-

- дом на дати європейського календаря (с 1 по 2019 г. н. е.), - М.: Наука, 1987, - 384 с. Сучасні послідовники Ніцірена за межами Японії відзначають цей день 28 квітня за григоріанським календарем, і саме така дата зазвичай вказана у конфесійній літературі, призначеній для іноземців.
12. *Наму Мьо-хо-рен-те-кьо* - головна мантра школи Ніцірен-сю. *Наму* - японізоване санскритське слово *namaj* («поклоніння», «поклін», «вшанування» тощо), яке часто використовується в буддистських та індуїстських мантрах. *Мьо-хо-рен-те-кьо* - японське читання назви Лотосової Сутри у давньокитайському перекладі Кумараджіви (344-413 р. н. е.).
 13. *Игнатович А. Н.* Вказ. праця, - С. 68. У Тибеті Пема («Лотос») - поширене жіноче ім'я.
 14. У сучасній західній літературі під словом «мандала» (санскр. *mandala* - «коло», «(щось) кругле») зазвичай розуміють концентричну фігуру, в основі якої - квадрат або хрест, вписаний у коло (що відповідає розумінню цього терміна в індійській і тибетській культурах). У Японії, проте, слово «мандала» (япон. *манда-ра*) може означати символічне зображення, зовсім не подібне до кола, але, здебільшого, симетричне.
 15. *Buddhist Denominations and Schools in Japan*, - Токуо: *Bukkyo Dendo Kyokai*, 1987, - Р. 9. Детальніше див.: *Игнатович А. #., Светлов Г. Е.* Вказ. праця.
 16. *Nichiren Shu*, - Токуо, 1991, - Р. 1.
 17. *Buddhist Denominations...* - Ор. cit. - Р. 10.
 18. *Игнатович А. #., Светлов Г. Е.* Вказ. праця, - С. 157-158, 163, 257-258; *Itten Shikai Kaiki Myocho* (The Wonderful Law: Universal Refuge), *The History Of Nipponzan Myohoji Following Fujii Guruji's Demise*, - *Nipponzan Myohoji*, 1997, - 20 р. Праці Фудзії Ніцідацу доступні у перекладі англ. мовою: *Fujii Nichidatsu. Buddhism For World Peace*, - Токуо: *Japan-Bharat Sarvodaya Mitrata Sangha*, 1980, - 334 р. Російською мовою перекладено лише невеличкі фрагменти: *Выступления Дistinguished Нитидацу Фудзії // Коростелев С.* Память о земле вечного спокойного света. Записки русского буддийского монаха о путешествии в Японию. - Донецк: Махасангха, 1995, - С. 98-109. У Японії видане зібрання творів Фудзії Ніцідацу в 10-ти томах.
 19. *Игнатович А. #., Светлов Г. Е.* Вказ. праця, - С. 82-83, 140. Вимова імені Ніціко подана за: *Buddhist Denominations...* - Ор. cit. - Р. 107.
 20. *Державин И. К.* Сока гаккай - Комэйто. - М., 1972; *Арутюнов С. А., Светлов Г. Е.* Старые и новые боги Японии, - М., 1968; *Игнатович А. #., Светлов Г. Е.* Вказ. праця, - С. 179-181 (і далі за покажчиком). Про партію Комейто див. також: *Сенаторов А. Н.* Политические партии Японии: сравнительный анализ программ, организации и парламентской деятельности (1945-1992), - М.: Восточная литература, 1995, - 352 с.
 21. *Икеда Дайсаку.* Заповідний закон життя і смерті II Всесвіт, - 2004, - № 5-6, - С. 3-13; див. також: *Диалог Тойнби-Икеда.* Человек должен выбрать сам, - М.: ЛЕАН, 1998, - 448 с.
 22. Див.: *Тэрасава Дзюнсей.* Рассеять мрак в живых существах, - Донецк: Махасангха, 1997, - 224 с; *Його ж.* В новый век без войн и насилия, - Донецк: Лебедь, 2001, - 512 с; *Його ж.* Учение Нитирэна для нашего века *Игнатович А. Н.* Школа Нитирэн, - М.: Стильсервис, 2002, - С. 12-48; *Коростелев С.* Вказ. праця; [*Коростелев С.*] Актуальне інтерв'ю II Релігійна панорама, - 2000, - № 4, - С. 56-59.
 23. Про Уехару Сенроку див.: *Хабито Р.* Уэхара Сэнроку // Великие мыслители Востока, - М.: КРОН-ПРЕСС, 1999, - С. 502-506. Про Такаюма Цюгю: *Радуль-Затуловский Я. Б.* Конфуцианство и его распространение в Японии, - Москва-Ленинград: Изд-во Академии наук СССР, 1947, - С. 390-392. З творчістю Міядзави Кендзі українські читачі знайомі завдяки перекладам І. Дубинського: *Міядзава К.* Годольфові лілеї. Нерет Індри. Хованчик. // Всесвіт, - 2003, - № 1-2, - С. 84-91. Деяке уявлення про вплив ідей Ніцірена на японську культуру ХХ ст. можна отримати з цитованої книги О. М. Ігнатовича та Г. Є. Светлова,
 24. Див. цитату з «Повчання Хаціманові» у: *Коростелев С.* Вказ. праця, - С. 9.
 25. Див.: *Игнатович А. Н.* Школа Нитирэн, - М.: Стильсервис, 2002, - С. 62.
 26. *Симонова-Гудзенко Е. К.* Формирование сакрального пространства на японском архипелаге. Доклад на 7-й ежегодной конференции «История и культура Японии» (Москва, РГГУ, 14-15 февраля 2005 г.).
 27. *Reijō-no jiten* (Словник святих місць): Японською мовою, - Токуо: *Gakushū kenkyūkai*, 1997, - Р. 269. У Хокуріку, преф. Ніігата, є важливе святе місце - о. Садо, де перебував у засланні Ніцірен. Див.: *Коростелев С.* Вказ. праця, - С. 28-31.
 28. *Игнатович А. Н., Светлов Г. Е.* Вказ. праця, - С. 83.
 29. *Елиаде М.* Священне і мирське (та ін. праці), - К: Видвництво Соломії Павличко «Основи», 2001, - С. 21-22.
 30. <http://www.nichiren-shu.org/majortemples/minobu.html>
 31. *Игнатович А. #., Светлов Г. Е.* Вказ. праця, - С. 78.
 32. Там само, - С. 80-83.
 33. З нотатками американських прочан можна ознайомитися на ніціренівських сторінках в Інтернеті: *R. P. Mt. Minobu, the Buddha's Pure Land*, - http://la.nichirensu.org/teachings/experience/mtminobufhebbuddhaspureland_28.htm; *Tarabini, Shami Shoryo.* The Ordination Ceremony and Pilgrimage to Mt. Minobu, - <http://la.nichirensu.org/teachings/experience/ordinationexperience.htm>; *McCormick, Ryuei Michael.* Pilgrimage to Mt. Minobu, - <http://nichirenscoffeehouse.net/Ryuei/pilgrimage.html>.
 34. *Коростелев С.* Вказ. праця, - С. 14-16.
 35. *Игнатович А. Н., Светлов Г. Е.* Вказ. праця, - С. 155-156. Цей титул аналогічний титулам інших видатних релігійних діячів: Кукай - Кобо-дайсі, Сайцьо - Денгьо-дайсі тощо. Ієрогліфи «Ріссьо» (*рицу* - встановлювати, *сьо* - істинний, правильний) запозичене із назви головного твору Ніцірена «Ріссьо-анкоку-рон» («Міркування про встановлення справедливості та спокою в країні»).
 36. *Nichiren Shu*, - Токуо, 1991, - Р. 22.
 37. *Коростелев С.* Вказ. праця, - С. 15; *Legends of the Dragon Goddess Lady Sichimen of Kuonji* - <http://nichirenscoffeehouse.net/bodhisattva/Shichimen.html>.
 38. *Saint Nichiren and Honmonji Temple*, - <http://www.honmonji.or.jp/english/english.html>.

S. Kapranov

THE SACRED CENTERS OF THE NICHIREN SCHOOL IN JAPAN
(MOUNT MINOBU AND THE IKEGAMI HONMONJI TEMPLE)

The article investigates the sacred geography of a major trend of Japanese Buddhism - the Nichiren School. It is focused on Mount Minobu and the Ikegami Honmonji Temple.